

³⁷ Там само. – Арк.44-45.

³⁸ Там само. – Арк.51.

³⁹ Там само. – Арк.71.

⁴⁰ Там само. – Арк.63-65.

⁴¹ Откровения и признания... – С.130.

⁴² Вестфаль З., Крейпе В., Блюментрит Г., Байерлейн Ф., Цейтцлер К., Циммерман Б., Мантейфель Х. Роковые решения / Пер. с англ. Под ред. Докт.ист.наук Жилина П. А. – М., Воениздат Союза ССР, 1958. – С.66.

⁴³ Там само – С.65.

⁴⁴ Там само – С.65-66.

⁴⁵ Там само – С.68.

⁴⁶ Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1997. – Т.1. – С.17-21.

⁴⁷ Там само. – С.29-32.

⁴⁸ Там само – С.18.

⁴⁹ Там само – С.47.

⁵⁰ Там само – С.58-59.

⁵¹ Там само – С.66, 69.

⁵² Там само – С.66.

⁵³ Откровения и признания. – С.301.

⁵⁴ Там само – С.303.

⁵⁵ Там само – С.309.

⁵⁶ Там само – С.306-307.

⁵⁷ Там само – С.312.

Summary

Valeriy Shaikan

Ideological Strategy Basis of Attack on the USSR on the 22nd of June, 1941 by Nazi Authorities of Germany

The article investigates ideological preparations of Nazi German leadership regarding the attack on USSR on June 22, 1941. Also, Stalin politics along with his milieu is being revealed regarding Germany on the eve of and at the start of World War Two.

УДК 930.2 (477. 83/86)

**Євгеній Олег
(Івано-Франківськ)**

ДЕПОРТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ СПЕЦПОСЕЛЕНЦІВ НА ДАЛЕКИЙ СХІД (1950 Р.): МЕТОДОЛОГІЯ ТА СПРОБА РЕАЛІЗАЦІЇ

У науковій статті звернено увагу на умови депортації родини греко-католицького священика Антіна Сірецького на Далекий Схід. Розглядаються побутові умови, харчування, лікарське обслуговування депортантів.

Ключові слова: депортація, родина, греко-католицький священик, побутові умови.

Однією з ключових проблем, що постають перед нинішнім суспільством, є, на наш погляд, проблема дегуманізації, втрата індивідуальної ідентичності, „сокровенності” особи. Масова культура, що наповнює повсякдення людини початку ХХІ ст., призводить до своєрідного уподібнення людей,

формує „нового героя нового часу”, що заради гедоністичного способу життя, легкого заробітку нерідко відмовляється від багаторічних традицій, цінностей, що формувалися століттями. До слова, нівеляцію традицій в сучасних умовах констатували автори історико-культурологічного видання „Прикарпаття спадщина віків: пам’ятки природи, історії, культури, етнографії” на чолі з головним редактором Миколою Кугутяком. Авторський колектив цією книгою намагався якраз привернути увагу суспільства до тисячолітніх культурних надбань наших країн¹.

Вважаємо, що частково деструктивну роль у цих тенденціях відіграють засоби масової інформації, що виступають у ролі своєрідного вихователя, „спрямовувача” молодих людей. У вирі нинішнього надінтенсивного життя іноді складається враження, що людина просто немає часу на те аби „поглянути назад”, прочитати книгу про історичне минуле своєї батьківщини, про спосіб життя своїх предків, їх усталені традиції тощо. Це начебто видається другорядним, чимось „з репертуару ретро”, таким, що може в чомусь навіть зашкодити репутації, іміджу сучасної, ділової, прагматичної людини, що живе в умовах ринку. Словом, відома теза „історія – вчителька життя” у сучасних умовах начебто втратила будь-який сенс, особливо це помітно у молодих людей. Вважаємо, що це представляє серйозну небезпеку втрати своєї ідентичності, руйнації архетипів історичного минулого. У цих умовах, помітно зростає інтерес до дидактичної історії – історії, яка передусім вчить.

У цій розробці ми торкнемося однієї із засадничих ознак галицько-українського суспільства, яка складалася впродовж століть – релігійності. Адже ніхто не заперечуватиме, що віра в Бога, дотримання норм християнської моралі в повсякденні для багатьох поколінь українців були загальноприйнятими і такими, що в жодному випадку не повинні піддаватися ревізії і сумнівам. Симптоматично, що на Синоді Української Греко-католицької Церкви, що проходив упродовж 2-9 вересня 2008 р. у Брюховичах, що біля Львова, питанню секуляризації та релігійного індивідуалізму сучасного українського суспільства вдіялася особлива роль. Наводились уривки з енцикліки папи Римського Івана-Павла II – „Redemptoris Missio”, де ішлося про евангелізацію в сучасних умовах, залучення до неї не лише священнослужителів, а й широке коло суспільства, особливо тих людей, що можуть більшою чи меншою мірою впливати на народні маси. Пріоритетними евангелізаційними принципами проголошувалися: свідчення, проповідництво, інкультурація, „наповнення християнською вірою повсякденного життя” та діалог². Думається, що науковці-історики через екскурси в історичне минуле, акцентуючи увагу передусім на повчальних сюжетах релігійно-церковного життя, спроможні принаймні якоюсь мірою реалізувати окреслене.

Крім того, вважаємо, що такі наукові та науково-публіцистичні розробки на релігійну проблематику мають право на існування, ідуть в руслі останніх тенденцій історичної науки нинішньої доби. Адже не секрет, що останніми роками в середовищі науковців гуманітарного спрямування помітно зріс інтерес до вивчення історичної людини, досліджень життя суспільства у всіх його проявах, антропологізації історії тощо. Разом з тим останнім часом на сторінках вітчизняних наукових видань з'являється інформація про вивчення доль не лише видатних осіб, а й пересічних людей. Так, у Києві 5 червня 2008 р. відбулася наукова конференція, котра мала назву „Великі і „малі” українці: особа в історії і сучасності”. В своїй науковій доповіді директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.Вернадського Володимир Попик відзначав потребу ширшого вивчення життєдіяльності якраз „малих” українців. А провідний науковий співробітник цього ж інституту Світлана Ляшко на прикладі вивчення життєдіяльності українського вченого і громадського діяча І.Забеліна переконливо аргументувала, що „життя людини глибше, ніж його життєпис”.

Причому видається, що така поставка проблеми не звужує, не спрощує дослідження, а навпаки розширює і урізноманітнює його. Наприклад українська дослідниця Ольга Коляструк, котра є автором низки статей про історію повсякденності, зауважує, що історикам варто скеровувати свої дослідження на способи життя й екстремального виживання людей в умовах війн, революцій, терору, голоду тощо³. Словом, варто багатогранніше, глибше вивчати життєдіяльність непримітних людей у специфічних соціально-політичних умовах, котрі виникли внаслідок brutального втручання держави в усі сфери життя. Таким чином, у полі зору аналізу опиняться аспекти як суто приватного, особистого, навіть внутрішнього світу людини. До того ж, як уже зазначалося, через вивчення життєдіяльності непримітних людей можна цілком по-іншому поглянути і на суспільно-політичну ситуацію в країні. Поглянути на неї, так би мовити, із середини, крізь призму історичної людини того чи іншого часу.

Один з небагатьох українських істориків повсякденності Олександр Удод переконує, що історія повсякденності – це передусім процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов життя. Імпонує теза О.Удода, що „доля людини у конкретному суспільстві – це найоб'єктивніший критерій гуманності держави”⁴. Історик вважає, що найповніше зміст історії повсякденності стане зрозумілим на матеріалі історії України, де перетнулися кілька епох, народів, країн що, своєю чергою, наклало свій відбиток на життя кожної людини.

Інший відомий український історик Віталій Підгаєцький, котрий оперує терміном „мікроісто-

рія”, вважає, що мікроісторія – це не розглядання дрібниць, а розглядання у подробицях. Свою увагу, підсумовує вчений, мікроісторія звертає саме на дослідження унікальних об'єктів..., які можливо „роздивитися”, визначити лише на фоні масових явищ і процесів⁵.

Звичайно, щоб регенерувати життя „непримітних” чи „малих” людей минулого, варто з особливою увагою ставитися до джерел особистого походження – приватних листів, щоденників, нотаток для пам'яті. Для історії повсякденності це, безумовно, незаміними історичні пам'ятки, бо ці першоджерела, на думку вже згаданої Ольги Коляструк, здатні “вихопити з життя такі факти, які з офіційних позицій уже не помічаються” і тому не беруться до уваги при аналізі⁶.

В пору також звернути увагу на особливий напрям історичних знань – „дидактичну історію”. Переконані, що належить активніше звертатися до історичного минулого з метою використання позитивного досвіду життєдіяльності наших предків. Іншими словами, сучасному поколінню українців, на нашу думку, варто більше вчитися у минулих поколінь, а це дещо урізноманітнює пошукову роботу дослідників. Робота в річищі цього напрямку потребує, так би мовити, „цілеспрямованого” відбору фактичного матеріалу з прицілом під певний „повчальний сюжет”. Історія ж, як відомо, вчить.

У цьому контексті дуже корисними можуть видатися історичні дослідження життєдіяльності греко-католицького духовництва в місцях позбавлення волі, на спецпоселеннях Далекого Сходу тощо. Причому ці першоджерела дають можливість передати життя людини якраз “із середини”, дослідити побут, можливість виконувати богослужіння у місцях позбавлення або обмеження волі, стан їх здоров'я, ставлення до радянської держави, дозвілля, умови праці тощо.

Предметом нашої уваги в цій розробці є умови депортації у травні 1950 р. родини греко-католицького священика Антона Сірецького з Коломийської в'язниці до Корейського мису, що в Хабаровському краї. До наших днів дійшли уривки із записника, який вів син священика – Любомир. Упродовж усього часу депортації він у подробицях записував умови їхнього перевезення на Далекий Схід. У науковому середовищі такий вид першоджерел іноді звуть – нотатки для пам'яті. Збереглися також два листи, які депортанти, вочевидь, спромоглися таки відправити родичам через працівника залізниці. Хоча такі листи зазвичай вилучали „конвойери” – спеціальні наглядчі, які відповідали за „порядок”. На цю думку наводять слова одного з листів: „Нема певности чи й цей лист дійде до Ваших рук... Коби поталанило як-небудь вислати цього листа то писатимемо й дальше. А як пощастить наміститися, негайно подамо адресу”⁷. Зазначимо, що саме відправлення тривало майже місяць – 5 травня 1950 р. депортантів відправили з Коломийської в'язниці до потяга, а прибули вони на Корейський мис аж 4 червня 1950 р.

Джерела особового походження дають змогу визначити умови перебування депортантів у потязі, їх харчування, лікарське обслуговування тощо. Наприклад, у одному з листів, що був датований 7 травня 1950 р., натрапляємо на такі слова: „Умовини подорожі такі прикрі, що хто цих переживань немає у досвіді, тому самі слова їх не з'ясують... Вагони зовсім невеличкі, в тому половину займає багаж, а люди (числом +/- 25 у кожному) товпляться у другій половині поверхово й партерово. Тяжко рушитися... Люди – на загал – терплять дуже голосно, під акомпанемент майже безупинних лайок, зміїного сику і скреготу зубів...”⁸.

Вірогідно, що депортант, котрий вів записи, фіксував кількість харчувань в поїзді впродовж їхньої депортації. Додамо, що йдеться про „казенні” харчування. Усього ми нарахували дев'ятнадцять: перше – в Гомелі на п'ятий день (!) поїздки, друге харчування – в Брянську 10 травня, третє – 11 травня в Тулі і т.д. Востаннє, якщо вірити нотаткам для пам'яті, харчувалися депортанти у Хабаровську – 30 травня. Але після Хабаровська записи про їжу припиняються. Додамо, що воду для пиття приносили, цитуючи автора, „з рур збірника води для паровозів”, або в крайньому випадку по воду дозволялося виходити лише жінкам „під густим конвоєм”. У одному з уцілілих листів депортантів відзначається, що „напитися свіжої холодної води” було одним з їх „непереможних бажань”, а про „кип'яток майже не приходиться говорити”⁹. Про незадовільні умови депортації свідчать і такі рядки: „Весь колумійський побут (*ідеться про перебування родини греко-католицького священика в колумійській в'язниці впродовж березня – квітня 1950 р. – О.С.*), із вонючими, задушливими камерами, електричним світлом вночі, грязькими виходками, де треба було „отправляться” (*ходити в туалет. – О.С.*) двічі на добу в законом передбаченому часі й усіми другими „удобствами” – приходиться нагадувати наче яку іділлю чи гарний сон ...”¹⁰.

Вірогідно, що перша лазня людям була запропонована лише в Омську 18 травня (!), друга – аж 31 травня в Хабаровську¹¹. Додамо також, що 1 червня 1950 р. депортантів пересадили на баржі, що на ріці Уссурі – притоки Амуру, вони отримали на дорогу хліба і соленої риби. Імовірно, що з Хабаровська амурським пароплавом людей відправили вже до кінцевої станції – Корейського мису.

Видається, що й лікарське обслуговування під час перевезення не було на належному рівні. На цю думку наводять такі слова: „Дубно (вночі). Тут дали нашому ешелону „лікарську службу”, що лікувала засадничо пігулками від болю голови, „марганцовкою”. „Лікар” – поляк, п'яниця й батяр, йому до помочі фельдшер і медсестра”¹².

Про умови депортації людей виразно засвідчують наступні рядки: „В'їжджаємо у Забайкальські гори – Яблоновий хребет і довго-довго їдемо тими горами, маючи біля себе одну засадничу картину: обабіч гори. В середині, вузькою долиною пливе ріка, а рівнобіжно із рікою тікають кудись

у невідоме залізні рейки, що наче гадюки в'ються поміж горами. Прегарний вид наче на лінії Делятин-Ворохта. Перебігаєш раз-у-раз то на одну, то на другу сторону вагону й не можеш відірватися від віконної залізної решітки чи від шпари у загиблених залізною штабою дверях. Та ба: скільки тієї краси можна побачити, коли людей у вагоні, wraz із клунками, наче оселедців у вонючій бочці й вони прямо б'ються за місце біля вікна чи за шпару у дверях ...”¹³. Можемо лише припустити, що випадків суперечок у вагоні було немало, приміром у Омську двоє пасажирів „билися за місце на поверхових нарах”¹⁴.

Розлогі цитати наводимо через те, що прагнемо якомога точніше передати атмосферу самої депортації спецпоселенців у післявоєнні роки. Такий підхід попри певну „шаблонність” та зайву академічність, на нашу думку, дає можливість повніше відтворити життя пересічних людей, які постраждали тільки через те, що не відмовилися від своїх переконань, ідей, традицій. У цьому ряді варто звернути увагу на рядки, занотовані після проїзду арештантами Челябінська: „Вбивча монотонія – все, що можна сказати про цей край коротко і стисло. Безмежні, пресумні пустарі. ... Жах збирає, що десь тут можуть нам сказати висідати, якщо, ясна річ, поїзд скоріше не вилетить із шин, бо жене наче навіжений. А рушає з місця так „нергійно, що всі пасажери хоч-не-хоч усіми кістками і всіми нервами мусять відчути, що вони власне нижча порода хохлів, чи то так „спец поселенців”, щось наче негри країни рад ... Скільки разів силкувався я покласти на нари в часі руху поїзду, кожний раз діставав вражіння, що якийсь розсержений диявол кидє мене із садистичною насолодою за голову й немилосердно товче нею по дошках, щоби я не міг заснути”¹⁵.

Очевидно, що депортанти – греко-католицькі священики не мали можливості безперешкодно брати участь у богослужіннях. На цю думку наводять такі їхні записи: „Новоград Волинський. Начальник станції на руском язике під стукіт кулаків у двері вагона забороняє о. Гуз. (*мабуть, Роман Гузан. – О.С.*) правити молебен до М.Б. (*Матері Божої. – О.С.*)”¹⁶. Нагадаємо, що перевезення відбувалося в травні – місяці Пречистої Діви Марії – Матері Божої. Причому „конвойери” намагалися не допускати спільного проїзду інтелігенції в одному вагоні, хоча в самому потязі, як пересвідчуємося з листів, їхало чимало греко-католицьких священиків. Як зазначалося в нотатках, „всю інтелігенцію, що була з нами на перес. (*пересильному. – О.С.*) пункті в Коломії – часом на спільній камері розбито на атоми й розміщено по різних вагонах. Бачитися під ніякими умовами неможливо”¹⁷.

Цікаво поглянути на „світ за вікном потяга” очима депортованого. Наведемо декілька найбільш виразних нотаток без нашої аргументації: „Житомирська область дуже бідна й запущена в порівнянні із Волинською. Кругом нужда”¹⁸. Тут зроблено натяк на те, що Волинь у міжвоєнний пе-

ребувала в складі Другої Речі посполитої, а Полісія – у складі Радянського Союзу.

В Куйбишеві (Самарі) – вражений з побаченого депортант пише: „До сусіднього поїзду всідає багато людей з мотиками й рискалями, щоб їхати за місто працювати на своїх ділянках землі. Така тут – як зрештою в цілому Союзі – неділя”¹⁹.

Запис у Башкирії після Уфи: „Тут ми перший раз у житті бачили як пара людий, впряжена у плуг, місто (*замість*. – *О.С.*) коней, тягнула його під гору й так орала землю „в стране ... где так вольно дышет человек”²⁰. Або ж нотатка проїжджаючи Златоуст: „На камінному узбіччі гори люди веснують городи: у скіряних рукавицях, що мають захоронювати перед мозолями, б’ють залізними сапами й витинають коріння зрубів”²¹.

Насамкінець наведемо очевидно найбільш промовистий, хвилюючий уривок з нотаток депортантів. Ідеться про останні миттєвості перебування майбутніх спецпоселенців на території Галичини, адже станом на 1950 рік ще не всі галичани сприймали колишню радянську територію за свою батьківщину. „На все життя незабутним спогадом залишиться благородність краснян (*поїзд на певний час зупинявся в с.Красне*. – *О.С.*). Маніфестаційно вийшли на стацію з кошиками, баньками, фляшками з молоком, просячи й благаючи конферів прийняти ті дари для подорожних. Бували інциденти навіть дуже вульгарні й брутальні – в питомім стилі – однак перемагала таки ота благородність і дари попадали до наших рук. Це була наче якась символічна прощальна зустріч, бо вже мабуть завтра ранком прийдеться сказати: „Земле Галицька – вже за шеломяним еси!”²². Або ж дуже демонстративно звучать такі рядки: „Вчора Галичина попрощала нас молоком. Сьогодні Волинь привітала нас бозами. Три малі хлопчики підійшли із наруччям квіття під наш вагон, виждали пригідного моменту й зручно перекинули нам крізь решітку ці скарби”²³. Найпевніше, саме такі уривки можуть найвипукліше передати трагедію однієї з десятків тисяч родин галицько-української інтелігенції у післявоєнну добу.

Доволі часто доводиться чути про відсутність у нашій країні національної ідеї, ідеї що здатна консолідувати, згуртувати націю. На наш погляд, національна ідея починається на рівні, так би мовити, “індивідуальної ідеї”. Словом, якщо спостерігається низький рівень ідейності конкретних людей, то годі в такому випадку сподіватися на високий рівень національної ідеї. Маємо підставу стверджувати, щоправда на прикладі лише одного історичного епізоду однієї галицькоукраїнської родини, що ідейність наших предків у міжвоєнні чи у перші післявоєнні роки була на порядок вищою. Ідейністю у даному випадку вважаємо глибоку релігійність наших предків, вірність християнським ідеалам, традиціям Греко-католицької церкви, котра, своєю чергою, внесла вагому лепту у збереження національної ідентичності українців. Думається, що сучасному українцеві є чого

повчитися в минулих поколіннях, прагнути не нівелювати традиції, а навпаки – плекати їх, принаймні заради збереження пам’яті про людей, для яких гасло – Бог і Україна було не лише гарними словами, а й, вочевидь, справою їхнього життя.

Вважаємо, що такі дослідження мають майбутнє. В умовах демократизації історичної науки джерела приватного походження – щоденники, листи конкретних людей дають можливість значно глибше зрозуміти „історичну людину”, безпосередньо „зіткнутися” з особою, що жила в ту чи іншу історичну пору. У перспективі прагнутимемо відтворити повсякденне життя спецпоселенців на Далекому Сході, підпільних греко-католицьких священників в умовах радянського тоталітарного режиму, а також арештантів таборів у Мордовії.

¹ Прикарпаття спадщина віків: пам’ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання. Автор ідеї та головний редактор Микола Кугутяк. – Львів: „Манускрипт-Львів”. – 2006. – 567 с.

² Підсумки Синоду УГКЦ // Нова зоря. – 2008. – № 37. – 19 вересня. – С.1

³ Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. – 2007. – №6. – С.180.

⁴ Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності. Матеріали У конгресу МАУ. – 2005. – С.383.

⁵ Підгасцький В. Мікроісторія: варіант окреслення пізнавального простору у прикладенні до історії України ХХ ст. Матеріали V конгресу МАУ. – 2005. – С.368.

⁶ Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 145-153.

⁷ Приватний архів родини Сірецьких. Фонд 1 (Сірецька Оксана Андріївна). – Оп.1. – Спр.38 (Подорож на Далекий Схід. Травень 1950 рр.). – Арк.1-21зв.

⁸ Там само. – Арк.20.

⁹ Там само. – Арк.20зв.

¹⁰ Там само. – Арк.20зв.

¹¹ Там само. – Арк.17.

¹² Там само. – Арк.1зв.

¹³ Там само. – Арк.14.

¹⁴ Там само. – Арк.9.

¹⁵ Там само. – Арк.8.

¹⁶ Там само. – Арк.1зв.

¹⁷ Там само. – Арк.20зв.

¹⁸ Там само. – Арк.1зв.

¹⁹ Там само. – Арк.5.

²⁰ Там само. – Арк.6.

²¹ Там само. – Арк.7.

²² Там само. – Арк.21.

²³ Там само. – Арк.21зв.

Summary

Oleh Egresiï (Ivano-Frankivsk)

The Political Settlers' Deportation to Far East (1950): Methodology and Attempt of its Realization

In the scientific article the attention is paid to the conditions of deportation of Greek-Catholic priest A Siretskiy's family to Far East. The condition of life, the system of nourishment and the way of people who were deported are examined here.